

Inleiding
(Vrijdag 7 mei 2010)

"FLORENCEademt kunst", las ik een paar dagen voor aanvang van onze Toscane reis in een in onze woonkamer rondslingerend tijdschrift.

Dat, tezamen met het gloedvolle betoog van onze reisleader Cor Jonkman tijdens de introductieavond van 19 april jl. bracht de stemming en de zin er meteen al heel goed in.

En zeker nu we op vrijdag 7 mei rond half vijf in de middag over een natte, winderige en koude (7° C) A44 naar Schiphol snellen, verlangen we alle drie (Loes, Catrien en Jan XXIII) hartstochtelijk naar de zwoele warmte en de brandende zon van kunstrijk Toscane. Ook al zijn de weersverwachtingen voor "daar" eveneens niet optimaal, weg uit dit koude kikkerland en ons laven aan alles wat Florence/Toscane hartverwarmend maakt, is nu onze enige wens.

We arriveren ruimschoots op tijd in vertrekhal 2 van onze nationale luchthaven en ontwaren onmiddellijk de zilvergrijze haardos van onze leidsman Cornelius als een lichtgevende ster boven de mensenmassa, die nu eenmaal in zo'n vertrekhal aanwezig placht te zijn. Samen met andere reeds gearriveerde reisgenoten is Cor druk in de weer met de lichtblauwe incheckbalies, die her en der slordig door elkaar voor de toegang naar de echte incheckbalie staan opgesteld. De instapkaarten spuiten eruit, zoveel men maar wil, ook van mensen die al ingecheckt hebben en ook van reizigers die nog moeten arriveren. Altijd spannend om vast te stellen wie in het vliegtuig je buur gaat worden, want dat maakt meteen duidelijk of er nog een dutje in zit, of dat er meteen al een intensief gesprek aan zit te komen.

Na de bekende ellende bij de controlepoortjes, wel schoenen uit maar weer niet gefouilleerd, verzamelt het grootste deel van het gezelschap zich op "het terras" van de lekkerste koffiobar teneinde nader kennis te maken, bij te praten en de hoge verwachtingen, die men ten aanzien van deze reis koestert, met elkaar te delen. De eerste snoeperijen, waaronder zelfs een zak vers ingekochte aardbeien, gaan van hand tot hand. Ook al is er meteen al een half uur vertraging, de tijd vliegt en voor we het weten taxiën we, uitgezwaaid door de vele vliegtuigspotters langs de A5, naar de meest verafgelegen startbaan, die Schiphol te bieden heeft. En een kwartiertje later vliegen we in de felle zon boven een prachtige deken van aaneengesloten schapenvachtjes naar het ons door Cornelius beloofde land.

Dat beloofde land verwelkomt ons met een flonkering van lichtjes op de grond maar niet aan de hemel. Weer een natte luchthaven en de intussen opgeborgen jacks en truien worden haastig te voorschijn gehaald.

De vliegtuigtrap en de volgepropte luchthaven-taxibus veroorzaken toch nog enigszins een exotisch gevoel, maar als bij de bagageband één koffer van Harry en Carla blijkt te absenteren, weten we toch zeker, dat we echt op reis zijn. Deze koffer bevat nu

juist alle snuisterijen, die een man, maar vooral een vrouw op reis nodig heeft. Na een half uur heen en weer gepraat en geloop blijkt dat de koffer op Schiphol is achtergebleven en zal worden nagezonden. Onmiddellijk biedt Elsje de halve inhoud van haar koffer aan Carla aan. Vele dames volgen en Carla heeft de nagezonden koffer niet meer open hoeven maken. Harry komt er echter veel bekaaid van: mannen blijken zuiniger op hun cosmetica.

De snel gevonden bus voert ons langzaam en veilig naar en vervolgens binnen de muren van onze eerste verblijfplaats, Florence.

En inderdaad, we ruiken het bij binnenkomst meteen: Florence....., dat ademt kunst.

Voor een stadswandeling en terras is het inmiddels te laat (en te nat). De hotelkamers worden opgezocht en een kleine groep uitverkorenen verzamelt zich in de gezellige lounge van het hotel om onder het genot van een drankje (en een verrassend aangeboden snackje) vooruit te blikken op wat morgen komen gaat. Om ongeveer één uur is de rust in het hotel volledig weergekeerd.

Jan Buijs

Zaterdag 8 mei.

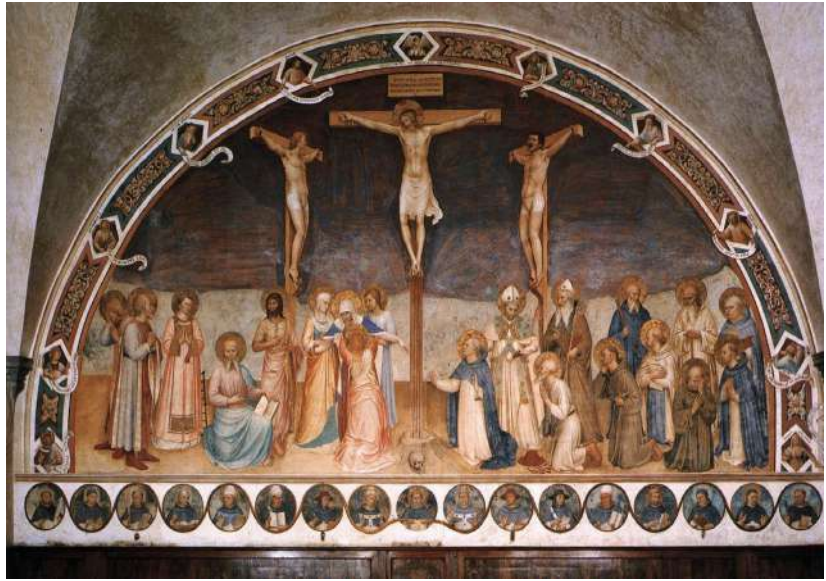

Na een heerlijk ontbijt in ons gezellig Italiaans ontbijtzaaltje vertrekken we stipt 8.30 naar het **S.Marco-klooster**. Jammer, het is donker en regenachtig weer, maar met al het moois dat we vandaag gaan bekijken zullen we veel binnen zijn. Ons hotel ligt vlak bij het S.Marco-plein. In de kerk is links een beeld van Girolamo Savonarola, de boeteprediker. Hierachter een gedenkplaat dat de botten van Poliziano 1454 - 1494, humanist, schrijver en vriend van Lorenzo de' Medici, hier gevonden zijn. Hierboven een plaquette over Pico della Mirandola, een zeer geleerd man, die van alles studeerde. Pico wilde in 1486 900 stellingen in Rome verdedigen. Hij schreef daarvoor: de dignitate hominis. Deze oratie is nimmer uitgesproken daar de

paus een paar stellingen onorthodox en dubieus achtte. Pico vluchtte daarop naar Frankrijk en stierf op 32 jarige leeftijd.

De kerk en het klooster dateren uit de 13^e eeuw. We betreden de kloosterhof en zien fresco's over het leven van Antoninus, in de kapel zagen wij zijn kist(1389-1440). Naar boven kijkend zien we de ramen van de cellen van de novicen, de monniken hebben cellen zonder raam, zullen we straks zien. Antoninus was de eerste abt van het klooster en is door paus Adrianus, de Nederlandse paus, heilig verklaard. De kapel voor de H. Antoninus is een eerbetoon aan deze abt.

In de sacristie zie je een laag luikje, hier kon men medicijnen en brood krijgen. We zien een portret van Savonarola van Fra Bartolomeo (broeder Bart). Dit klooster van de Dominicanen werd financieel ondersteund door Cosimo de'Medici. Hij wilde zijn gezag verzekeren door religieuze zaken financieel te steunen na zijn verbanning en terugkomst uit Venetië. Hij was bankier en de rijkste man van Europa. Het klooster is daarna nooit meer verbouwd en is daarmee een goed voorbeeld van een klooster uit de 15^e eeuw.

Nu is het klooster een museum, gewijd aan het werk van Fra Angelico. In de kapittelzaal is bovenstaande Kruisiging te zien: Dominicus knielt rechts onder het kruis, achter hem Augustinus, Hieronymus, Antoninus Abt, Franciscus, Benedictus, Bernard van Clairvaux, Petrus Martyr en Thomas van Aquino. Links van het kruis drie Maria's, Johannes de evangelist, Johannes de Doper, Marcus, Laurentius, Cosmas en Damianus. Allen kijken diepbedroefd. Buiten Donatello kon geen kunstenaar dergelijke emoties uitbeelden.

Fra Angelico was monnik en prior van dit klooster en is vooral iemand die herinnerd wordt als een begaafd schilder. Zijn werk was één groot loflied op God. Cor zegt dat je deze werken als een gelovige moet benaderen. Fra Angelico ligt in Rome begraven in de Santa Maria Sopra Minerva.

We lopen de grote refter binnen en zien over de gehele achterwand een 16e eeuws fresco van Sogliani, waarop als variant op het Laatste Avondmaal, een episode uit het leven van de H. Dominicus is afgebeeld met er boven een Kruisiging. Links is Dominicus afgebeeld en rechts Catharina van Siena. Er is voedseltekort en na krachtig bidden van Dominicus verschijnen twee engelen met broden en vissen.

In de kleine refter voor bezoekers zien we het Laatste Avondmaal (Cenacolo) van Ghirlandaio. Cor zegt dat hij hier op zijn best is. We staan er een tijdje voor om allerlei kleine bijzonderheden te ontdekken: Petrus kijkt bedenkelijk naar Judas die een penning laat zien. Judas heeft geen aureool en zit als enige vóór de tafel. Het is een rustig moment, de schalen en bekers zijn vol, een poesje (verraderlijkheid van de kat), kersen (bloed), puttertje met rood kopje (want hij trok een doorn uit het voorhoofd van Christus), een fazant (onsterfelijkheid), een pauw (het lijden = de opstanding). Ghirlandaio was in die tijd 1480/1490 de beste frescoschilder.

Michelangelo heeft het frescoschilderen van hem geleerd.

Dan lopen we de trap op naar de cellen van de monniken en staan recht tegenover Fra Angelico's voornaamste werk: "Maria boodschap". Het is fantastisch, opeens oog in oog te staan met een werk dat je zo vaak afgebeeld hebt gezien. Alle 45 cellen zijn door Fra Angelico en zijn

gezellen voorzien van fresco's met bijbelse voorstellingen. Zijn werk straalt een zekere lieflijkheid uit in tegenstelling tot de vaak wat strenger en stijver lijkende afbeeldingen uit de M.E. Fra Angelico moet een diep gelovig mens zijn geweest die dat ook in zijn werk wilde uitdragen. We lopen langs twee gangen met cellen en bekijken de fresco's. Antoninus en Cosimo hadden twee cellen en die zijn luxueuzer. Cosimo trok zich vaak terug in dit klooster. Ook de woning van de prior, die uit drie vertrekken bestaat, bevindt zich op deze verdieping. Zij is ingericht ter nagedachtenis van Girolamo Savonarola, prior van dit klooster tot hij op 23 mei 1498 tot de brandstapel werd veroordeeld. De grote klok, erg belangrijk bij het preken van Savonarola werd na zijn dood gegeseld en voor 50 jaar verbannen. Zo blij waren de mensen van deze

streng monnik verlost te zijn.

De bibliotheek van het klooster straalt rust uit. Men heeft gezocht naar een moderne vormgeving.

Als we buiten komen schijnt de zon! We drinken koffie en lopen naar het Piazza della Annunziata. Een prachtig plein en we kijken naar de zuilengalerij van het

complex van het vondelingenhuis (Ospedale degli Innocenti) waarvan Brunelleschi de architect is. De tien tondo's op de façade van ingebakerde vondeling-baby's zijn van Andrea della Robbia. Je ziet een heel klein draailuik, alleen geschikt voor kleine baby's. De zuigelingen die hier gebracht werden waren weesjes en vondelingen, ongeveer 3500. Er waren veel vrouwen nodig om ze borstvoeding te geven. Deze vrouwen werden ervoor betaald. De kinderen bleven hier tot ze volwassen waren, leerden een beroep en werden uitgehuwelijkt. Het wolgilde en de gemeente waren de bestuurders.

Op het plein staat een ruitersstandbeeld van Ferdinand I de' Medici van Giambologna. Deze ligt begraven in de kapel van de **S. Annunziata**.

In de voorhal zien we fresco's van Andrea del Sarto. In de kerk is een dienst gaande. Cor vertelt dat hier vroeger votiepoppen hingen. Het is een drukke kerk met veel tierelantijnen. Bij het verlaten van de kerk zien we rechts naast de deur het paneel van de aankondiging omgeven door veel lampjes, waar nog steeds wonderen zouden gebeuren.

Naast de kerk is de kloosterhof met graven van o.a. Cellini, del Sarto, Pontormo, Bronzino en Bartolini. Boven de ingang hangt normaal de beroemde fresco van de H. Familie van Andrea del Sarto "la Madonna del sacco" (omdat Jozef tegen een zak leunt). Deze is nu in restauratie. Weer buiten gekomen regent het. Onder de paraplu's en plastic regenjassen gaan we naar de Accademia. De **Galleria dell'Accademia** was de eerste schildersacademie van Europa, opgericht door Vasari, Bronzino en Ammanati.

Wat heerlijk dat Cor de kaartjes al heeft besteld zodat we vrij gauw binnen zijn.

Het museum is vooral bekend vanwege het beeldhouwwerk van Michelangelo.

Bij het binnenkomen lopen we meteen langs de nooit voltooide beelden van vier slaven, bedoeld voor de graftombe van paus Julius II. De figuren lijken zich te willen bevrijden uit het hen gevangende houdende ruwe marmer. Michelangelo werkte frontaal, hij haalde de geest uit de materie. Ook het beeld van Mattheus en de Palestrina pietà zijn nooit afgemaakt.

In de speciale ruimte (de Tribune genoemd) staat het beroemde beeld van David. Het beeld zou op een hooggeplaatste sokkel komen te staan vóór het Palazzo Vecchio, (waar ook Donatello's Judith en Holofernes stond). Dat is de reden dat de verhoudingen niet helemaal kloppen, het hoofd, het bovenlichaam, de armen en de handen zijn te groot. Hij stond daar als een soort vrijheidsbeeld met scherpe blik naar de vijand. Om het beeld te beschermen werd het naar de Accademia verplaatst.

Dan komen we in de gipsotheek van Lorenzo Bartolini 1817-1850. Hier zien we allerlei serpentineachtige gipsen beelden. Deze dienden als voorbeeld voor de studenten beeldhouwkunde. Helemaal boven is een zaal met schilderijen van Giotto en Lorenzo

Monaco te zien. Wat de laatste schilderde werd de Internationale Stijl: een overdaad aan goud en figuranten.

De benen zijn toe aan wat rust en ook de maag wil wel eens iets te verteren hebben dus zoekt ieder een gezellig plekje.

Om 15.00 uur staat iedereen voor de **Santa Maria Novella** een kerk uit 1250. De Dominicanen bouwden deze kerk in de tijd van de flagellanten die op bedevaart waren naar Rome. "Ieder zijn

eigen logica" merkt Cor hierover op. Giovanni Rucellai gaf Batista Alberti de opdracht het bovenste gedeelte van de marmeren façade af te werken. In de architraaf staan de opbollende zeilen, het wapen van de familie Rucellai.

Links van de kerk nemen we eerst de ingang naar kloosterhof om de fresco's te zien van Paolo Uccello. Deze zijn ernstig beschadigd door de overstroming van de Arno op 4 november 1966. We zien o.a. de schepping van de dieren en Adam, uitdrijving uit het paradijs, de zondvloed met de ark van Noach en de zondeval waarbij de slang het hoofd van een vrouw heeft.

In de kapittelzaal zijn portretten van Cosimo I en zijn vrouw Eleonora van Toledo.

De Spaanse kapel aan de achterzijde van de kloosterhof werd gebruikt door de Spaanse hovelingen van Eleonora. De kapel is aan drie zijden beschilderd met fresco's door Andrea da Firenze. We zien o.a. de weg naar Golgotha, de kruisiging en Christus in het voorgeborchte van de hel. Op de linkerwand de triomf van Thomas van Aquino (zie

informatie uit ons programma) en op de rechterwand de weg naar verlossing met vóór de dom van Florence, de kerkelijke en wereldlijke hiërarchische orden. De zwart-witte honden verwijzen naar de dominicanen.

Van binnen is de kerk indrukwekkend. Mooie slanke pilaren leiden je blik naar de hoofdkapel en ook hier zien we straks weer beroemde fresco's. Eerst bekijken we de Heilige Drievuldigheid van Masaccio. Deze voorstelling heeft een enorme dieptewerking, een heel mooi perspectief. Onder deze afbeelding is een sarcofaag

geschilderd met een liggend skelet en daarboven de tekst: "Wat u nu bent, was ik ooit; wat ik nu ben, zult u ooit worden".

In de Strozzikapel rechts zien we fresco's van Filippino Lippi (scènes van Filippus en Johannes de Evangelist). Het priesterkoor is opgeëist door de familie Tornabuoni.

Ghirlandaio heeft deze kapel beschilderd met o.a. het sneeuw wonder (350 in Rome), Misschien wel met hulp van zijn leerling Michelangelo!

Op de rechterwand het leven van Maria

Het verjagen van Joachim uit de tempel met 2^e van rechts Domenico Ghirlandaio.

Geboorte van Maria.
Linksboven Joachim en Anna.

Presentatie van Maria in de tempel.

Het huwelijk van Maria en Jozef.

De kindermoord.

Dood van Maria en Maria Hemelvaart.

Op de linkerwand het leven van Johannes de Doper

De verschijning van de engel aan Zacharias in de tempel. Giovanni Tornabuoni meest links van het groepje links van de engel. Links voor Marsilio Ficino, Cristoforo Landino, Agnolo Poliziano en Gentile de'Becci .

Visitatie.
Detail op de achtergrond: de kinderen die over de borstwering kijken zou het werk van Michelangelo zijn.

De geboorte van Johannes de Doper.
De vrouw tweede van rechts is Lucrezia Tornabuoni moeder van Lorenzo il Magnifico.

Zacharias die met stomheid is geslagen schrijft de naam van Johannes op.

Johannes de Doper predikt. Linksachter zien wij Christus al naderen.

De doop van Christus.

Links de dienaar met het hoofd van Johannes de Doper en rechts Salome.

Johannes de Doper in de woestijn

We verlaten de kerk en op weg naar het **Dommuseum** passeren we rechts het hoofdkwartier van de Misericordia, de eerste hulpdienst van Florence. Deze organisatie stoelt geheel op vrijwilligers.

In het museum zijn vooral werken van Michelangelo en Donatello te bewonderen. De Pietà van Michelangelo staat boven aan de trap. Het was bedoeld voor zijn eigen graf, maar werd in een bui van razernij door hemzelf gedeeltelijk vernield. Het gezicht van de oude man is een zelfportret.

Een verdieping hoger komen we in de zaal van Donatello. Hier staan de originele beelden van profeten die hij maakte voor de Campanile en de Dom. Het zijn magere, ongezond uitziende, ascetische figuren. Dit is vooral het geval bij Habakuk, de bekende "zuccone" (kaalkop).

Zeer indrukwekkend is Donatello's Maria Magdalena. Het is een houten beeld dat pure treurnis uitdrukt, verdrietig en berouwvol, schokkend en schreeuwend om hulp, verdwaald in de woestijn.

We zien een gerestaureerd reliëf van de Paradijsdeuren van Ghiberti.

Grote maquettes staan in vitrines van ontwerpen voor de gevel van de Duomo.

Gekozen is het ontwerp van Emilio de Fabris. De Dom van Orvieto is de basis geweest voor deze façade.

De meesten van ons hebben geen zin om nog naar het hotel te lopen om zich te verkleden en daarom vlijen we ons op een terras neer voor een welverdiend glas wijn. Aansluitend een uitgebreid diner in Trattoria da Garibaldi op het Piazza del Mercato.

Ina en Els.

Zondag 9 mei.

Stipt op tijd vertrekken wij uit ons hotel naar de **Sant'Apollonia**. In de refter (eetzaal) van de Benedictijner nonnen bekijken wij het eerste "Laatste Avondmaal" dat gemaakt werd door Andrea del Castagno (leerling van Masaccio) rond 1445. Starre kloosterbepalingen zorgden ervoor dat dit voor lange tijd onbekend bleef. Pas in 1860 werd het klooster opgeheven en werd het bestaan van dit fresco opgemerkt. De scène speelt zich af in een soort loggia (dak met pannen boven het plafond). Jezus heeft zojuist aangekondigd dat hij zal worden verraden door één van zijn discipelen en op de vraag van Johannes wie dit is, gezegd: degene aan wie ik het stuk brood geef. Judas, zonder aureool en afgezonderd, heeft het stuk brood aangenomen. Het marmeren paneel achter Judas is heftig gevlamd met donkere kleuren, heel anders dan de andere vijf panelen.

Boven dit fresco werd later nog een ander fresco ontdekt: linksboven de opstanding zoals die van Piero della Francesca, (terwijl Piero zijn opstanding in 1460 maakte en van 1439-1442 in Florence woonde), in het midden een kruisigingsscène en rechts vaag de graflegging.

Op de rechterwand zien wij een ondertekening (sinopia) in houtskool. Hier overheen komt een dunne stuc laag. De tekening schijnt erdoorheen en vervolgens wordt het fresco op de natte ondergrond geschilderd. De moeilijkheid van frescoschilderen is dat er snel gewerkt moet worden, omdat het pleisterwerk in één dag droogt. Het oppervlak dat in één dag bewerkt kon worden heet een giornata.

We lopen langs de **Orsanmichele** (orti di san Michele, orto = tuin). Dit was een gildengebouw. Op de begane grond werd gehandeld en de andere verdiepingen werden als graanopslag gebruikt. Later is het een kerk geworden ter ere van het Mariabeeldje dat wonderen verrichtte. De beelden in de nissen zijn in opdracht van de verschillende gilden geplaatst. Zo zien we de

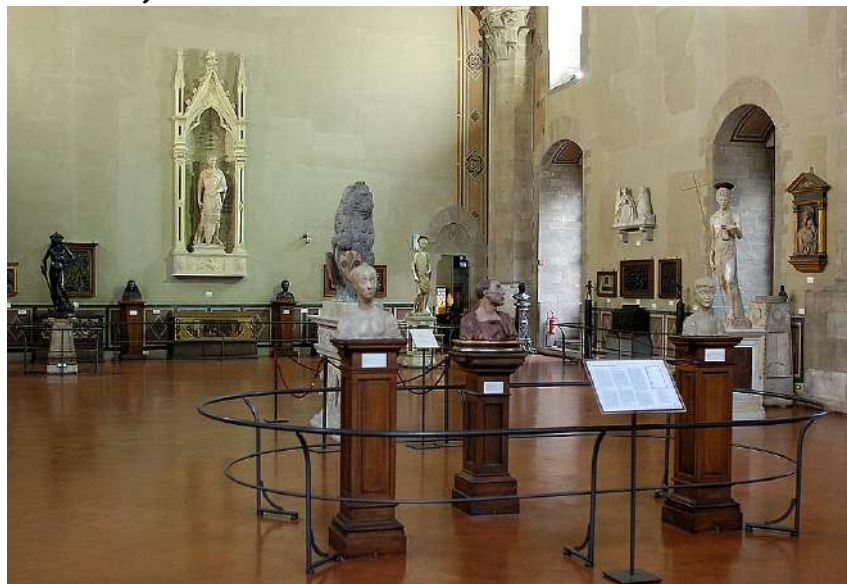
Heilige Joris van Donatello in opdracht van het wapengilde, de Quattro Coronati (vier gekroonde heiligen) was een opdracht van het gilde van steen- en houtbewerkers aan Nanni di Banco, de ongelovige Thomas van Andrea del Verrocchio in opdracht van het koopliedentribunaal. Lorenzo Ghiberti maakte Stephanus in opdracht van het wolgilde. We vervolgen onze tocht naar het **Bargello**. Het gebouw was ooit de zetel van de podestà. Later werd het een gevangenis. In de tuin van de gevangenis (bargello) werden executies voltrokken.

Nu is het een beeldenmuseum. We zien o.a de Bacchus van Michelangelo met naast het standbeen een satyr, de Bacchus van Jacopo Sansovino, die in de uitgestrekte hand een drinkschaal vasthoudt. Dan een tondo van Michelangelo. Maria is in zichzelf gekeerd. Hoewel zij met de linkerhand haar kind vasthoudt, keert zij zich toch van hem af. Zij weet wat hem te wachten staat! De Brutus van Michelangelo die is gebaseerd op een klassieke Romeinse buste. We bekijken verder een beeld van Ammanati (geïnspireerd door een beeld van Michelangelo) en staan verbaasd stil bij een beeld van Cellini waar allerlei gaten in zitten (slechte kwaliteit marmer!).

Dan gaan we naar boven naar de zaal van Donatello zie foto hiernaast. Donatello leefde van 1386-1466 en is de belangrijkste en invloedrijkste beeldhouwer uit de Renaissance. We zien o.a. zijn marmeren en bronzen Davids, een leeuw symbool voor de stad Florence, een terracotta kop, de originele Sint Joris van de Orsan Michele.

Op weg naar de uitgang zien wij de panelen (offer van Abraham) van de wedstrijd voor de opdracht van de deuren van het Baptisterium van Ghiberti en Brunelleschi. Ghiberti kreeg de opdracht omdat zijn paneel lieflijker was.

Koffie wordt gedronken op het Piazza Signoria. Hier staan antieke brandweerauto's te pronken, maar we moeten door naar het **Baptisterium**, zoals gebruikelijk achthoekig. We lopen rondom deze doopkapel om de verschillende deuren te bekijken. De eerste

deuren zijn van Andrea Pisano en gaan over het leven van Johannes, terwijl de onderste acht panelen de deugden uitbeelden.

In 1401 schrijft het gilde van de wolhandelaren een prijsvraag uit. De kunstenaar die het beste werkstuk wist te maken zou de opdracht voor het tweede paar deuren van het Baptisterium krijgen. Het onderwerp was het offer van Izaäk. Zoals hierboven reeds is beschreven, won Ghiberti deze competitie. Hij heeft er twintig jaar over gedaan om de deuren te maken met als onderwerp het leven van Christus. Begin 1425 kreeg Ghiberti de opdracht voor de deuren van het oostportaal, die door Michelangelo "de paradijspoort" werd genoemd. Het verhaal begint linksboven met de schepping en loopt naar rechtsonder met de ontmoeting tussen koning Salomo en de koningin van Sheba. Ghiberti heeft hier weer ruim 25 jaar over gedaan.

We lopen de Doopkapel in en bewonderen de koepel die in de dertiende eeuw door de Venetiaanse meester Jacobus in mozaïek is aangebracht naar tekeningen van Cimabue. Op de foto hiernaast: Christus Pantocrator met het Laatste Oordeel, bovenaan engelenkoren, de Genesis, het leven van Jozef en het leven van Johannes de Doper.

De **Dom** is dicht en er wordt besloten dat ieder na de lunch op eigen gelegenheid het interieur van de Dom kan bezichtigen. Wij zien o.a. de koepel met het Laatste Oordeel van Vasari en de fresco's van de condottieri Niccolo da Tolentino (van Andrea del Castagno) en John Hawkwood (van Paolo Ucello).

Om 16.15 nemen wij bus 7 naar **Fiesole** (Faesulae). Na een stevige klim komen wij bij het klooster van San Francesco, waar San Bernardino di Siena (buurman van Cor) verbleef. Bernardino was een begenadigd spreker. Hij kon 3 à 4 uur lang met humor

preken. Het aantal bekeerlingen groeide enorm en wij bekijken zijn kleine cel.

In het kerkje van het klooster hangt een schilderij van Piero di Cosimo (leermeester van Andrea del Sarto) met de Immaculata (Maria Onbevleete Ontvangenis). Bovenaan een vriendelijk kijkende God de vader, die Maria aanwijst. Hieronder in het midden Franciscus en Hiëronymus met links Augustinus en Bernadino en rechts Thomas van Aquino en Bonaventura. Verder herinnert een gedenkplaat aan de groep van 40 franciscanen, die hier vandaan in 1439 vertrekt naar Ethiopië om het geloof te verkondigen. Buiten wordt een groepsfoto gemaakt.

Vervolgens bezoeken wij de overblijfselen van het Romeinse theater, een Etruskisch/Romeinse tempel en de thermen. Tot slot het museum met diverse vondsten o.a. terracotta olielampjes, bronzen poppetjes met phrygische mutsen, sieraden, het graf van een longobard in 1988 gevonden in het centrum van Fiesole .

Om 18.00 uur moeten wij het complex verlaten. Een grote groep strijkt neer in het café van het theatercomplex om wat

te drinken en de tijd te doden, want wij worden pas om 20.00 uur in het restaurant Aurora verwacht. Wij krijgen allerlei lekkere hapjes, gebruikelijk in Italië!

In het restaurant staan in de serre grote ronde tafels gedekt. Gezellig en lekker gegeten om ± 22.30 de bus naar het hotel te halen.

Eileen en Olga.

Maandag 10 mei.

Vandaag zijn er bonuspunten te verdienen. Gevraagd wordt dus het hele dagpro-

gramma te volgen. We gaan op weg. Links, oversteken naar rechts, links.

Eerste halte: **Chiostro dello Scalzo** (het klooster van de blootvoeten). Boven de deur hangt een medaillon van Andrea della Robbia. Het klooster (1376) was bezit van flagellanten, de broederschap van St. Johannes de Doper geheten. Op de eerste

zondag van de maand liepen ze door de stad, blootsvoets en zichzelf geselend om zo zichzelf en de wereld te verbeteren. Andrea del Sarto (1486 - 1530), "de schilder zonder fouten" (Vasari), was lid van dit broederschap. Van het klooster zelf is alleen het atrium met de grisailles over. In de 18e eeuw is het overkapt. Op de muren zien we twaalf taferelen uit het leven van Johannes de Doper. Andrea del Sarto nam tien scènes voor zijn rekening. Franciabigio (1482 - 1525) de andere twee.

We stappen door naar de **San Lorenzo**, de'Medici-kerk. Voor de kerk staat een standbeeld van Baccio Bandinelli (1488 - 1560). Het stelt Giovanni dalle Bande Nere voor, de achterkleinzoon van Lorenzo de'Medici, Il Magnifico. De voorgevel is duidelijk niet af. Paus Leo X schreef in 1516 een wedstrijd uit om de voorkant te verfraaien. Michelangelo zou het worden. Hij kreeg echter problemen met het vervoer van marmer. Het plan is dus nooit uitgevoerd. Maar eerst gaan we naar de **Biblioteca Medicea Laurenziana**, links van de kerk.

In 1524 gaf paus Clemens de VII Michelangelo de opdracht een bibliotheek te ontwerpen voor de zeer waardevolle handschriften van de'Medici's. Later, toen Michelangelo in 1534 naar Rome vertrok, ging Vasari zich met de bouw bemoeien. De toegang tot de bibliotheek bleek een lastige opgave. Op een oppervlakte van slechts 81 m² schiep Michelangelo een ruimte als een open binnenplein. Boven zwaar, beneden licht. Hij zocht naar tegendraadse dingen. Hij wilde geen blokkendoos. De vrijstaande trap is een overheersend element in de ruimte.

In de crypte zien we het graf van Cosimo de Oude (1389 - 1464) in een pijler van de San Lorenzo en het graf van Donatello (1386 - 1466). Brunelleschi begon in 1420 de San Lorenzo, de oorsprong gaat terug tot 393, met geld van de'Medici te restaureren. Vasari vond de kerk "hinken". Dat heeft te maken met de hoogte en afstand tussen de pilaren (geen gulden snede). Brunelleschi moest echter genoeg nemen met de ruimte zoals die er al was. Rosso Fiorentino (1494 - 1540) schilderde er het huwelijk van Maria met een heel jonge en blonde Jozef. Het valt op door de scherpe belijning. Men kan het onder het Florentijnse maniërisme plaatsen.

Er bevinden zich twee preekstoelen van Donatello. De preekstoelen zijn zo niet te gebruiken, er is geen trap of ladder, ze staan als een dekenkist op vier pilaren. Waarschijnlijk is het een onderdeel geweest van een muur, die het priesterkoor afscheidde van de rest van de kerk. Na het Concilie van Trente (1545 - 1563) werd deze muur afgebroken om het volk meer bij de eucharistie te betrekken.

De zogenaamde **Sagrestia Vecchia** is het eerste echte werkstuk van Brunelleschi in opdracht van Cosimo de Oude. De bouw is als volgt te omschrijven: kubus - halve manen - zwikken - koepel zonder decoratie. In de tondi zijn scènes uit het leven van Johannes de Doper afgebeeld.

Buitenom lopend naar de **Sagrestia Nuova** komen we het standbeeld van Anna Maria Luisa de' Medici tegen (1667 - 1743). Zij was de laatste Medici. Zij vermaakte in haar testament haar hele bezit aan Florence onder de bepaling, dat niets van de kunstschaten uit Florence mocht verdwijnen. In de Medicikapel bevinden zich de tomben van de Medici. De familie kreeg koninklijke allure. Voor liefhebbers was er de tentoonstelling over de Medicipausen: Leo X en Clemens VII.

In de **Sagrestia Nuova** staan twee grafmonumenten. Lorenzo (1492 - 1519), neef van Leo X, staat afgebeeld in een peinzende stemming. Links en rechts van hem liggen dageraad (vrouw) en zonsondergang

(man). Giuliano (1478 - 1516), broer van Leo X, zit als een Romeins veldheer met links en rechts de dag (man) en de nacht (vrouw).

Zagen we gisteren nog een voorstudie van de Madonna met kind van Michelangelo in het Bargello, nu kunnen we het beeld in het echt bewonderen, geflankeerd door beelden van de heiligen van de Medicifamilie Cosmas en Damianus.

Het **Palazzo Medici-Riccardi** is het volgende programmapunt. Het was de woonplaats van de Medici tot 1540, toen verhuisden ze naar het palazzo Vecchio. Het is door

Michelozzo gebouwd en werd in 1660 aan de familie Riccardi verkocht. Zij hebben het palazzo flink uitgebreid. We lopen door naar de kapel. Hier zien we een kopie van het schilderij van Filippo Lippi getiteld Madonna met Christus. Het origineel hangt in Berlijn. De muren van de kapel zijn versierd met fresco's van Benozzo Gozzoli (1459): reis van de drie koningen en de aanbidding door de engelen. Levende personen worden hier voor het eerst afgebeeld. In de spiegelzaal bewonderen we het plafond: frescowerk door Luca Giordano (1634 - 1705). Deze schilder uit Napels werkte zo snel dat men hem de bijnaam gaf "fa presto". In de binnentuin stond vroeger de David van Michelangelo.

Lopend langs het palazzo van de familie Strozzi, een bankiersfamilie en dat van de familie Rucellai (zeilen), komen we aan bij de **Santa Maria del Carmine** met de Brancacci-kapel. De koopman Brancacci verkreeg in de 13^e eeuw het recht op de bouw van een kapel. In 1476 werd de bouw voltooid. Een grote brand verwoestte de kerk in 1771. Het plafond kwam omlaag en de toestand van de fresco's was abominabel. In 1982 werd begonnen met de restauratie, die in 1988 klaar was.

In de kapel bevinden zich o.a. fresco's uit het leven Petrus. Drie schilders hebben daaraan gewerkt, te weten Masolino en zijn beroemde leerling Masaccio. Filippino Lippi voltooit het werk. Masaccio werkte met perspectief en de mensen werden er voor het eerst realistisch weergegeven. In die zin

is het een moderne versie van Giotto 100 jaar eerder.

Na een verfrissing op het pleintje voor de kerk en een gesprekje met een Amerikaanse professor, die een rondleiding gaf voor studenten stappen we de **Santo Spirito** binnen, een Augustijnenkerk. De kerk gebouwd door Brunelleschi, is anders geworden dan men zich voorgesteld had. De oriëntatie van de kerk is verkeerd. Apsis naar de Arno. Dit had te maken met grond die niet kon worden gekocht. Bernini vond dit de mooiste kerk vanwege de zuivere maatvoering. Het vierkant van de kruising is de eenheidsmaat die herhaald wordt in de apsis en het transept en (viermaal) in het schip.

We vinden hier ook een altaarstuk van Filippo Lippi: Madonna met kind, Johannes de Doper, de heiligen Catharina van Alexandrië en Martinus van Tours en de opdrachtgevers Nerli die op de voorgrond knielen.

De **Santa Felicita** is van oorsprong een Romaanse kerk die in 1066 instortte. Daarna volgden enkele verbouwingen. In deze kerk zien we werk van Pontormo (hiernaast een Annunciatie aan weersijden van een reliekschrijn) en zijn meesterwerk de Kruisafneming.

In de **Santa Trinita** bevindt zich de Sassetti kapel met fresco's van Ghirlandaio. Ze beelden het leven van Franciscus uit. Op de foto hiernaast krijgt Franciscus de bevestiging van zijn orde. Op de achtergrond de loggia op het Piazza Signoria. Rechts zijn Antonio

Pucci, Lorenzo de' Medici, Sassetti en zijn zoon te zien. Vooraan komen Luigi Pulci, Matteo Franco (onderwijzers), Piero en Giovanni (zoons van Lorenzo), Agnolo Poliziano en leerling Giulio (zoon van de vermoorde Giuliano) in beeld.

Deze twee laatste kerken waren de bonuspunten. Hoe verder de dag vordert hoe minder je opschrijft. Meer dan deze regels wist ik niet meer te ontcijferen.

Harry Delemarre.

Dinsdagmorgen 11 mei.

Na een vroeg ontbijt lopen we om kwart voor acht ons hotel uit voor een bezoek aan het **Uffizi Museum**. We volgen de ons al bekende route naar de Dom door de diepe

kloven in de roze-daken-stad. In de verte de grijze krullen van Cor in de gaten houdend, die de sokken er in zet als een jachthond in het spoor van de haas van hogere kunst!

Bij Palazzo Vecchio stuiten wij op een politieafzetting. Er worden filmopnames gemaakt in deze historische setting. Het zal geen toeval zijn dat Cor de afzetting nog wel gepasseerd is! Zo'n stevig voortbenende heer met gecultiveerde snor, welke diender houdt hem tegen? Wij bereiken via een omweg toch de binnenplaats van het Uffizi, waar Cor al binnen is om onze gereserveerde kaartjes op te halen. Het duurt nog eventjes, maar dan mogen wij langs de smachtende blikken van de rijen naar binnen.

In zaal 2 staan we zomaar voor de Maestà van Cimabue, de leermeester van Giotto. 13e eeuwse Byzantijnse grandeur in goud, rood en blauw. Engelen omringen Maria met Kind op een antieke, rijzige troon, die meer symbolisch is dan werkelijk aanwezig. De Madonna Ruccelai van Duccio Buoninsegna is ook byzantijns, maar is harmonischer en verfijnder van kleur. Maria met Kind lijken te zweven door de horizontale lijnen. Van Giotto ook een Madonna met Kind. Zelfde gouden achtergrond, maar Maria met Kind zijn aardser, minder vergeestelijkt. Hun lichamen nemen ruimte in en hebben gewicht. Jezus heeft nog wel stijve beentjes als een ledenpop.

In zaal 3 met de Annunciatie van Simone Martini uit 1333 staan we allen vol ontzag en eerbied. Cor noemt dit "de hemel op aarde". Voor een doorlopende gouden achtergrond met zuiltjes brengt de engel Gabriel Maria de blijde boodschap. Maria wijkt verschrikt achteruit, zij is volkomen vergeestelijkt, haar lichaam is tot een prachtig blauwe arabesk teruggebracht.

Tot en met zaal 5 blijven we nog in de hemelse, vergulde sferen van de grote altaardrieluiken. Lorenzo Monaco en Gentile da Fabriano zijn meesters uit de Sienese School, met hun aandacht voor de schoonheid en het uiterlijke aanzien van de dingen. Dat zie je ook aan de terugkeer van (geschilderde) juwelenopsmuk als op oude relikwieën. Verhelderend was de uitleg van Cor bij de knielende houding van een van de koningen voor het Jezuskind. In mijn braafheid heb ik altijd gedacht dat dit was uit eerbied. Maar hier word ik uit de droom geholpen. Volgens hem is dat de juiste houding om het bewijs van Gods incarnatie in een mensenkind, aan het piemeltje te kunnen toetsen!

Zaal 7 met de kroning van Maria door Fra Angelico. Hij was een overgangsfiguur van gotiek naar renaissance. Hij maakte al gebruik van de plastische verworvenheden van Masaccio, maar was qua geloofsbeleving nog een vrome middeleeuwer.

Bij de Anna-te-drieën van Masaccio en Masolino is vooral in de Maria met Kind van Masaccio de doorbraak naar een perspectivische ruimte en modellering met licht geslaagd. Het is een stevig, blozend Kind dat Maria bij de billetjes houdt!

Het paneel Madonna met Kind en heiligen (in sacra conversazione) van Domenico Veneziano moet in die tijd ook een mijlpaal geweest zijn. Hij heeft het traditionele drieluik getransformeerd tot een doorlopende zuilenhal met nissenachterwand. Een perspectivische, levende ruimte, ook door schaduwwerking. Een van ons merkt op dat de positie van Maria op haar troon niet helemaal duidelijk is. Met haar voeten lijkt ze vóór de zuilen te zitten, maar haar hoofd lijkt samen te vallen met de nissenwand. De donkere, broeiende blik van Johan de Doper doet mij denken aan onze demissionaire minister Verhagen als hij op een buitenlandse missie zich voorbij heeft gepraat en het nu voor de camera's moet uitleggen.

Het dubbelportret van Federico da Montefeltro en Battista Sforza door Piero della Francesca krijgt van ons terecht veel ah's en oh's en doet de eerste vermoeidheid van onze kuiten vergeten. Het paar is afgebeeld voor een doorlopend atmosferisch rivierlandschap. Dit landschap bepaalt mede de warme gelaatstonen van de man en vrouw. Della Francesca leerde aan het hof van Urbino de vloeiende olieverftechniek van de Vlamingen kennen.

Nu op naar de Lippi's! Beroemd om hun zachte, vriendelijke madonna's. Ze zijn de heiligheid wat voorbij en worden zo aardig als onze oudste zus en ook een beetje volks. De figuren worden nog wel omlijnd, maar daarbinnen worden ze zacht gemodelleerd met licht. Filippo Lippi's Madonna met Kind en engelen behoort volgens Cor tot de top 10 aller tijden! Het werk is zeker favoriet bij idolate jonge meiden!

Cor voert ons nu de corridor op. Hier waait een frisse wind ons tegemoet, die onze kunsthoofden verfrissing brengt! We zien hier vooral beelden van wat meewarig kijkende Romeinse keizers en keizerinnen. De mooie Antinoös, het vriendje van Hadrianus, en zijn nooit opgehelderde verdrinken in de Nijl wordt door ons gememoreerd.

Bij zaal 9 duiken we er weer in. Het is de zaal met de Antonio del Pollaiuolo, (ofwel Antonio van de kippenboer (Cor) of Anton von der Putenzúchter, zullen onze oosterburen zeggen, wat ook wel smakelijk klinkt). Pollaiuolo schilderde de kardinale en christelijke deugden. Grote, statig zittende vrouwelijke allegorieën, gesticulerend met hun attributen.

Zaal 10 is een grote, monumentale ruimte met zichtbare dakspanten. Het maakte deel uit van het vroegere Medici-theater. Dit geeft een passende ambiance voor de beroemde Botticelli's die hier hangen. De landing van Venus op Cyprus uit 1483 was bestemd voor de slaapkamer van Lorenzo di Pierfrancesco

de' Medici als huwelijkscadeau. De windgoden blazen de naakte Aphrodite op haar schelp aan land. Zij was geboren uit het bloed ontsnapt bij de castratie van Uranos (met een diamanten sikkell!). De schelp waarop zij staat, het landschap en de zee doen volkomen irreëel aan.

De Primavera of de Lente is waarschijnlijk geïnspireerd op de grote voorjaarsoptochten die de Medici organiseerden voor de schoonheid van de vrouw, in

navolging van antieke verering van plaatselijke nimfen. Cor wijst op de raadselachtigheid van de figuren: wie is de lente, die meest centrale, bevallige, of juist zij met het gebloemde kleet? Een aardige discussie ontstaat bij Pallas Athene en de Centaur. Het gaat om het veronderstelde verschil in psyche tussen man en vrouw. Pallas pakt Centaur bij zijn ruige krullen, zo van: kom jongetje, hou jij je nu maar eventjes stil dan komt alles wel goed! De wijze, zachte kracht van de vrouw tegenover de wat domme actiedrang van de man. Dit dispuut vraagt erom in de groep wat lacherig verder te worden uitgesponnen!

Hoe anders is de sfeer van het grote Portinari-triptiek!

Tegenover het idealisme en de melancholie van Botticelli staat de Vlaamse werkelijkheidszin, met het ware geluk van de eenvoudige (herders) van Hugo van der Goes. En ach, het arme kindje zomaar op de kale grond!

Zaal 11 met Luca Signorelli en Perugino, belangrijke leermeesters van resp. Michelangelo en Rafaël. Van een Annunciatie van da Vinci klopt volgens Marijke de perspectief niet en is de arm van Maria onnatuurlijk gedraaid, moet haar pijn doen zo! Bij da Vinci's aanbidding van de drie koningen is het een opdringen van de natiën om ons heen, maar we houden stand voor het schilderij en Cor laat zich niet storen in zijn uitleg. Een in schetsstaat gebleven en raadselachtig werk. Wat zien we hier eigenlijk? Wat moet je met zo'n onaf schilderij? Van de koningen zie je hier en daar maar een hoofd of hand uit het donker opdoemen. 't Is eigenlijk nog niets, maar omdat het van da Vinci is denk je: wat had het nog voor moois kunnen worden! Maar zo'n onaf schilderij heeft ook wel iets magisch!

In zaal 19 voor een Madonna van Luca Signorelli is het nu echt een meervolkerenoploop! Maar volgens Cor hebben we het ergste nu gehad. Bedoelt hij de kunst of de drukte?

Zaal 20 met de Sacra Allegoria van Giovanni Bellini geeft weer gelegenheid tot discussie en interpretatie. Ook een raadselachtig schilderij met twee verschillende sferen. De voorgrond ziet er uit als een balkon met een balustrade. Diverse heiligen denken we te herkennen en ook Jezus met zijn schattige vriendjes. Maar allen lijken in zichzelf gekeerd. Is dit het aards paradijs, of het hiernamaals? De achtergrond bestaat uit een meer en een ongenaakbaar rotslandschap. Is dit de ruwe oermaterie?

Waarop de Centaur misschien wijst? Ik vind het een van de meest intrigerende werken, ook door het zachte, Venetiaans coloriet.

Hoog tijd voor onze koffie, om hoofd en kuiten voor de nog volgende kunst weer vrij te krijgen. Cor heeft het weer snel geregeld dat we de heerlijke kop in een zaaltje kunnen nuttigen, alleen met onze eigen Italia Classica 'noise', die nog aanzienlijk is!

Met de Doni tondo van Michelangelo gaan we verder, waarvan een reproductie boven mijn hotelbed hangt, met de anatomisch volmaakte, naakte herders! De Harpijenmadonna van Andrea del Sarto met mooie fluweelwarme kleurpartijen, door donker sfumato(rook) begrensd. Del Sarto is voor mij een van de ontdekkingen op deze reis. Met del Sarto en vooral Rafaël komt er een 'muzisch' aspect in de Italiaanse schilderkunst. Een vanzelfsprekende, muzikale lieflijkheid. De Mozart onder de schilders? Van Rafaël ook de Madonna met de groenling, waar Jan Buijs opmerkt dat Jezuke zijn voetjes boven op die van Maria zet. Is dit om een hiërarchie in heiligheid

aan te duiden?

Zaal 28 met Titiaan's Flora in rijke Venetiaanse kleuren. De godin is zacht, lieflijk en bijna huidwarm aanwezig in tegenstelling tot de Venus van Urbino!

Dan komen we in de zaal met de Maniëristen. Parmigianino's Madonna met de lange hals. Het extreem langgerekte lichaam van Maria; de engelen met van aandoening koortsige, rosse wangetjes. Niet te pruimen!

Hiermee zit de rondleiding van Cor erop. Er is nog veel meer te zien, maar de meesten van ons hebben het 'waas' en we schuifelen langzaam naar de uitgang. We worden nog eenmaal ruw uit het waas gewekt door het Medusahoofd van Caravaggio. Op een rond, groen schild zien we het moment van afgehakt worden van het hoofd van Medusa door Perseus. De bloedstroom en de van ontzetting uitpuilende ogen van Medusa, zoals alleen Caravaggio dat zo realistisch kon bedenken en weergeven! Het weerhoudt ons niet even later een smakelijke lunch te verorberen!

Jan Smit.

Dinsdagmiddag 11 mei.

Na de "vrije" lunch zien we elkaar weer om half drie buiten de **Santa Croce** bij het standbeeld van Dante uit 1865. Dante werd zes eeuwen daarvoor in Florence geboren en is tot verdriet van de Florentijnen begraven in Ravenna, waar hij in 1321 stierf. Hier was het, vertelt Cor, dat in 1817 Stendhal, oog in oog met zoveel schoonheid, dreigde flauw te vallen. "Het syndroom van Stendhal" verwierf zich hiermee een plaats in de medische literatuur.

De Santa Croce is Florence's oudste, tevens grootste Franciscaanse kerk en is gelegen aan de oostzijde van een van de oudste en meest grandioze pleinen van de stad. Er staan nog huisjes uit de 15^e en 17^e eeuw. In de middeleeuwen kwamen hier grote menigten samen en het was hier dat de grote Franciscanen kwamen preken. St. Bernardinus van Siena (Cor 's buurman) wist in 1424-1425 zijn gehoor soms wel vier uur lang te boeien. Het was een en al soberheid wat de klok sloeg.

De bouw van de kerk begon in 1394. We kijken naar de wit marmeren, neogotische gevel die dateert uit de 19e eeuw, à la de Dom van Orvieto.

We bezoeken de kerk, waarin na het Concilie van Trente de "bruggen" vóór het altaar werden weggehaald. Vasari heeft in 1560 praktisch alle oude monumenten in de kerk gesloopt. We lopen langs de vele altaren en monumenten (vaak van aanmerkelijk latere datum), waarvan we hieronder een deel noemen.

* Om te beginnen het grafmonument van Michelangelo die in 1564 op 88 jarige leeftijd in Rome overleed. Zelf had hij aangegeven dat hij in zijn geboortestad wilde worden begraven. Daarom liet Cosimo I de' Medici het stoffelijk overschot overbrengen naar Florence. Daarvoor was wel een list nodig, want Rome wilde hem binnen zijn stadsmuren begraven. Zijn lichaam kwam uiteindelijk verborgen in een baal koopwaar in Florence aan. De drie beelden van treurende vrouwen op het monument, dat in 1570 door Vasari werd ontworpen, vertegenwoordigen de schilderkunst, de beeldhouwkunst en de architectuur.

* Het grafmonument gewijd aan Dante dateert uit de 19e eeuw. Aan de linkerkant zien we een

allegorisch beeld van Italië, aan de rechterkant een uitbeelding van de Poëzie die het overlijden van de dichter beweent. Het is een leeg grafmonument, een cenotaaf.

* Halverwege de kerk: de prachtige preekstoel met scènes uit het leven van St. Franciscus, gebeeldhouwd door Benedetto da Maiano in 1476. De kansel is bereikbaar via de holle zuil.

* Het monument van Machiavelli, gestorven in 1527, dateert uit het eind van de 18e eeuw en heeft als tekst "Tanto nomini nullum par elogium" (geen lof is toereikend voor zo een naam).

Vlak voor de zijingang naar de kloosterhof:
Donatello's Annunciatie uit 1430, gebeeldhouwd in pietra serena met bladgoud accenten, een van de meest harmonieuze voorbeelden van dit type reliëfwerk, gesitueerd in een omlijsting in de vorm van een zogenaamd "klassieke" tempel.

* Een klassieke setting die wel helemaal klopt zien we bij de graftombe van Leonardo Bruni, humanist en secretaris van de republiek, gestorven in 1444. De architect Bernardo Rossellino creëerde hiermee een nieuwe stijl van grafarchitectuur die gedurende de Italiaanse renaissance veel navolging heeft gekregen. Met Bruni begon de traditie om in de Santa Croce beroemdheden te begraven.

* En dan: Rossini's tombe. De beroemde componist van de Barber van Sevilla stierf in 1868 in Parijs. Hij werd begraven op Père Lachaise, waar ook nu nog zijn grafmonument is te zien, maar werd negen jaar later hier in de Santa Croce herbegraven.

* Tenslotte: het grafmonument van Ugo Foscolo, schrijver van o.a. "Dei Sepolcri" (De Graftomben). Dit gedicht, dat als onderwerp de onsterfelijkheid van het menselijk denken heeft, is een van de grootste lyrische werken van de Italiaanse poëzie. Foscolo overleed in 1827 in Engeland. Zo'n 50 jaar later, kort na de eenwording van Italië (wat zijn ideaal was), werden zijn stoffelijke resten overgebracht naar de Santa Croce.

Vervolgens zien we een aantal kapellen met fresco's en schilderijen van scènes uit het leven van o.a. St. Franciscus, St. Nicolaas (de patroonheilige van de scheepvaart) en Maria. Cor verwijst naar de Legenda Aurea, in 1250 geschreven door de Italiaanse Dominicaan Jacobus de Voragine. Van deze later ongeloofwaardig bevonden legenden is een gedeelte in het Nederlands vertaald.

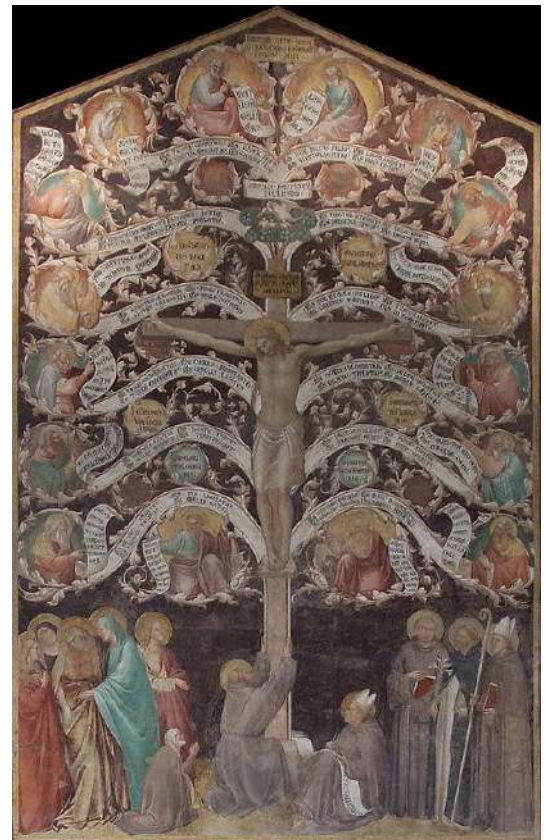
In de gang zien we foto's van de watersnood van 1966. De Santa Croce was een van de historische gebouwen in Florence die het meest geleden heeft van de modderstromen die een hoogte bereikten van drie meter in de kerk en meer dan vijf meter in de kloosterhoven. Terug in de kerk zien we het 18^e eeuwse grafmonument van Galileo Galilei (overleden in 1642). Links en rechts van zijn beeltenis staan beelden die de Astronomie en de Meetkunde voorstellen. Toen Galilei met zijn ontdekkingen het gezag van de kerk aantastte en weigerde zijn stelling in te trekken ("en toch beweegt zij") kreeg hij asiel bij de Medici. Pas eind vorige eeuw heeft paus Johannes Paulus II het ongelijk van de kerk toegegeven, vertelt Cor.

We verlaten de kerk en lopen/hollen door de regen naar de Pazzi kapel. Terwijl Brunelleschi werkte aan de koepel van de Dom van Florence bouwde hij in 1443-1445 deze kapel in opdracht van de Pazzi's, de belangrijkste rivalen van de Medici's. Het bouwwerk was bedoeld als grafkapel, maar er is nooit iemand in begraven. Het interieur is een meesterwerk van Florentijnse renaissance architectuur. In deze kapel bereikte Brunelleschi het perfecte architectonische ideaal dat hij al eerder had laten zien in de oude sacristie in de San Lorenzo. De tondi met de twaalf apostelen zijn van Luca della Robbia. De grote Brunelleschi

heeft een stijl gecreëerd die de totale Florentijnse architectuur van de eeuw bepaalde en waarbij de meetlat en de passer hun plaats weer hebben ingenomen om in de symmetrie en de regelmaat van de gebouwen het begrip van de geometrische schoonheid te leggen.

In het Museo dell'Opera di Santa Croce zien we Cimabue's beroemde kruisbeeld (van 4,5 meter hoog en 4 meter breed) dat met uitzonderlijke zorg is gerestaureerd na de zeer ernstige schade die het heeft geleden tijdens de overstroming in 1966. Hoewel een groot deel van het werk onherstelbaar verloren is, straalt het nog steeds een dramatische kracht uit door de manier waarop het lichaam van Christus is weergegeven. In de refter zien we een enorm fresco van het (eerste/oudste) Laatste Avondmaal (van Giotto'schi, navolgers van Giotto) met daarboven de Kruisiging met Levensboom geschilderd door Taddeo Gaddi in de 14^e eeuw.

Met de bus gaan we omhoog naar de kerk van **San Miniato al Monte**. Deze is gelegen in een prachtige omgeving. Bovenaan een monumentale trappartij ligt de kerk hoog boven ons. Een Benedictijner klooster is hier gesticht in de 11^e eeuw. Het is een van de mooiste voorbeelden van Florentijns Romaanse architectuur. De kerk werd gebouwd ter

herinnering aan St. Minias die slachtoffer werd van de vervolgingen in 250 in opdracht van de Romeinse keizer Decius. We bewonderen o.a. het 13^e eeuwse mozaïek van

Christus met zegenend gebaar, geflankeerd door de maagd Maria en St. Minias.

Cor vertelt over de fresco's uit 1387 van Spinello Aretino, die het levensverhaal van Benedictus uitbeelden. We zien hoe Benedictus (gestorven en begraven in Monte Cassino) via een glijbaan de hemel ingaat. Betoverd door het gezang van de broeders die een mis

opdragen, verlaten wij de kerk en genieten van het stralende uitzicht over Florence waarnaar sommigen te voet en anderen per bus terugkeren.

Lous en Jan van Deth.

Woensdag 12 mei.

Na vier dagen Florence vertrekken we vandaag met de bus. Cor zegt dat het een rustige dag wordt door het Toscaanse land met veel groen. Rustig, behalve voor mij omdat het mijn verslagdag is.

Onze eerste stop is **Montepulciano** en tijdens de busrit vertelt Cor ons over Machiavelli, die er gewoond heeft, maar in de Santa Croce in Florence begraven ligt. Hij heeft een boeiende carrière gehad. Was diplomaat, politiek filosoof, muzikant en toneelschrijver, maar bovenal een dienaar van de Florentijnse republiek. In de periode dat hij huisarrest heeft in de fraaie heuvels van Toscane, schrijft hij hierover in een brief (10-12-1513), die Cor ons voorleest. Hij is het meest bekend van zijn politieke verhandeling "Il Principe" (de Vorst), geschreven in 1513, pas gepubliceerd in 1532, vijf jaar na zijn dood. En zijn "Discorsi", Verhandelingen over de eerste tien boeken van Livius.

Ook over Poliziano, geboren in Montepulciano, horen we uitgebreid. Dichter en humanist. Poliziano kwam al op jeugdige leeftijd naar Florence. Hij was een vriend van Lorenzo de' Medici, die hem aanstelde als leraar van zijn zoons Piero en Giovanni. In de Santa Trinità (Florence) zagen we hem op het fresco van Domenico Ghirlandaio. Cor leest een ballade van Poliziano, in vertaling van Frans van Dooren, voor. We rijden door het glooiende landschap. Helaas is het wat nevelig.

Aangekomen in Montepulciano drinken we koffie in een soort Liberty café, Caffè Poliziano. Er schijnt inmiddels een zonnetje.

Door een poort de oude stad binnen en omhoog, 't wordt weer klauteren. Onze stadswandeling brengt ons eerst bij de Sant' Agostino met pinakels, puntlijnen en pilasters. De kerk is van binnen (gelukkig weer) wit. Niet meer dat sombere grijs. We zien de buurman van Cor, San Bernardino, een kruisbeeld (mogelijk van Donatello), een indrukwekkende kerststal

(staat die daar permanent?) en een Christus met Maria, doorstoken door zeven zwaarden, refererend aan haar zeven smarten.

Op de Piazza Grande, behalve de Kerk en het Stadhuis, ook Castello, een palazzo uit ongeveer 1515 waar een Franse contessa woont. Cor is verrukt van het kleine gravinnetje dat door de baby-sit uitgelaten wordt. De Cattedrale di Santa Maria heeft een mooi altaarstuk, tryptiek, 1400.

De wandeling brengt ons bij de wijnkelders van de familie Ercolani. Vijf palazzi uit de Renaissance delen hun kelders, voormalige stallen en vluchtwegen. We krijgen uitleg over het hele proces. We zien er enorme houten vaten waar de wijn 2 à 3 jaar in wordt bewaard. De grootste kunnen 4000 liter bevatten. Ze zijn 20 jaar bruikbaar. De wijn wordt overigens in de fattoria gebotteld. Wat me het meest intrigeert is de kleine opening onderin de grote vaten, waar een speciaal bedrijf hele kleine mensjes voor levert om doorheen te kruipen om de vaten van binnen te kunnen schoonmaken. Er zijn kleine vaten voor de vin santo, een zoete dessert wijn. We zien een middeleeuwse waterput, 30 à 40 m diep, een olijpers en vitrines met voorwerpen die gebruikt werden bij de persing (wijn) en martelinstrumenten.

In de 14e-15e eeuw waren deze ruimtes ook bedoeld als privé-gevangenis. Een

belangrijk onderdeel van dit bezoek is het proeven van de wijn, een Nobile uit 2006, dan uit 2004 en nog eentje van 2001. Die van 2006 vinden wij, als kenners, het lekkerst.

Een uitgebreide lunch met allemaal "eigen" producten volgt in Fattoria Pulcino, horend bij de cantina waar we net waren. Behalve rode en witte wijn, zoals gewoonlijk, volgen ook nog een vin santo en voor de liefhebbers een grappa. Om weer met beide voeten op de grond te komen is de volgende stop de San Biagio (de heilige tegen keelpijn, maar de handen moeten dan wel op 3 februari zegenend om de keel gelegd worden!!).

Het is een pelgrimskerk uit de 1e helft van de 16e eeuw, een zware romeinse bouwstijl met zuilen uit de drie orden: dorisch, ionisch en korintisch. Marijke ziet de "druppels" op de plek onder de triglieven als klokjes. Van binnen heeft de kerk de vorm van een grieks kruis zoals de Maria della Consolazione in Todi, geheel symmetrisch.

We moeten weer verder naar de volgende stop in **Pienza**, de stad waar Enea Silvio Piccolomini geboren werd in 1405, de latere Paus Pius II van 1458 tot 1464. Cor heeft tijdens de busrit de tijd om diens levensverhaal in het kort te vertellen. Geboren in een voorname, maar verarmde familie, weet hij zich door studie te ontwikkelen tot een veelzijdig man, humanist, poëet, rechter, diplomaat en uiteindelijk tot paus. Zijn dagboeken en "Commentarii" zijn beroemd. Cor leest ons een stukje voor uit zijn eigen pausverkiezing. Hij had een duidelijke visie op de Islam en trachtte nog een kruistocht tegen het Ottomaanse Rijk te organiseren, maar stierf tijdens de voorbereidingen.

Als we op de Piazza Pius II staan is Cor geheel verbijsterd door de beplanting van het plein sinds zijn laatste bezoek, nog maar korte tijd geleden. De trapezium vorm van het plein is hierdoor niet meer duidelijk te zien. We bekijken de Cattedrale Santa Maria Assunta, een soort Hallenkirche, zijschepen even hoog als middenschip en Palazzo Piccolomini.

Er rest ons nog een onderdeel van het dagprogramma, een bezoek aan het Klooster Sant' Antimo uit de tijd van Karel de Grote, die, volgens een legende een gelofte aflegde, vragend voor hem en zijn mannen dat de pest zou mogen ophouden. Als dank hiervoor stichtte hij de abdij. Als we aankomen zitten we net in een enorme kletterbui en daar de bus helaas

niet voor de deur kan stoppen, wordt er besloten éven te wachten. Tot het Cor te bar wordt en hij stelt dat wij niet van marsepein zijn, dus...een sprintje over plassen heen springend en dan genieten. Sant' Antimo is een unieke benedictijnen abdij. De actuele kerk heeft in 1118 de pre-romaanse basiliek vervangen; opgetrokken naar Frans

voorbeeld en geïnspireerd op het benedictijnenklooster Cluny. Opvallend zijn de mooie kapitelen, waaronder het Daniel-kapiteel met het verhaal van Daniel in de Leeuwenkuil.

Het is al na zessen als we uiteindelijk in de bus stappen voor het laatste stuk naar Siena. Helaas (althans voor mij) laten we Montalcino links liggen. Ik had graag dit bergstadje daadwerkelijk willen bezoeken, omdat ik een tweetal aardige boeken hierover gelezen heb. We rijden door het mooie landschap over kleine weggetjes, af en toe een zonnetje afgewisseld met regen.

Aangekomen in **Siena** in ons nieuwe hotel worden Olga en ik geconfronteerd met een kamer die duidelijk in orde is gemaakt voor één persoon. Gelukkig tref ik, behalve de avond/nachtportier die doet alsof hij van niks weet, nog een vriendelijke mevrouw die na heen en weer gebel belooft, dat als wij terugkomen van ons diner de zaak in orde gemaakt zal zijn.

Wat het diner betreft kan ik kort zijn. Heeeerlijk gegeten, prima keuken.

En wat ben ik blij met zulke lieve vriendinnen, die mij bij steile straatjes een ondersteunende arm geven.

Angenies

Donderdag 13 mei.

Na een heerlijke maar niet helemaal rustige nachtrust (sliepen aan de voorkant) en een goed ontbijt in de gezellige eetzaal van Hotel Chiusarelli, Viale Curtatone 15, steken wij stipt op tijd (08.45) de weg over naar de **San Domenico** basiliek. Binnen aangekomen blijkt er een mis opgedragen te worden. Tot zijn grote vreugde ontmoet Cor een oude bekende en wel de koster, die het voor elkaar krijgt het gezelschap binnen tien minuten weer de basiliek uit te werken. Dan maar eerst naar het **geboortehuis van Catharina van Siena** en de aan haar gewijde kapel. Zij kwam uit een wolweversgezin van 25 kinderen als jongste samen met een tweeling broertje/zusje.

Zij kreeg op zevenjarige leeftijd al visioenen. Zij trok zich veelvuldig terug in de bezemkast en kwam er natuurlijk ook wel eens uit, hetgeen in de huidige tijd een andere betekenis heeft. Nooit gehuwd geweest (dus toch?). Een mystieke vrouw, die voor een ieder klaar stond en de wereld in trok om de mensheid te dienen.

Zij is slechts 33 jaar oud geworden en ligt begraven in Rome, doch na drie jaar is haar hoofd en een rechter vinger afgehakt en naar Siena overgebracht. Vervolgens de stoute schoenen aangetrokken om ten tweede maal de basiliek te betreden. Cor's vriend is niet meer bij het gezelschap weg te slaan.

Koffie tijd! Waar beter dan op het Piazza del Campo, het plein in de vorm van een open schelp met aan de voet het Palazzo Pubblico en de toren Del Mangia. Twee keer per jaar worden hier de Palio gehouden (2 juli en 16 augustus), paardenrennen met als deelnemers de 17 wijken van de stad. Deze wijken vormen nog steeds de basis voor de samenleving met een zeer sterke onderlinge verbondenheid binnen de wijk op sociaal/economisch gebied, waardoor er weinig criminaliteit voorkomt. De rivaliteit tussen de wijken is groot.

Om ca. 10.50 naar het **Palazzo Pubblico** (stadhuis) met o.a. de zaal van de grote raad (een paar honderd man) met het fresco Maria met het kind in Maestà, stadspatrones van Siena en de zaal van de negen heren met grote fresco's van Ambrogio Lorenzetti (goed en slecht bestuur).

Snel verder naar het voormalige ziekenhuis complex (tot 1970) **Santa Maria della Scala** en thans ingericht als museum en multicultureel centrum. Absoluut hoogtepunt is de Sala del Pellegrinaio met de fresco cyclus over de geschiedenis van het ziekenhuis van Lorenzo di Pietro en Domenico di Bartolo. Op de foto hiernaast klimmen de kinderen de trap op naar de hemel, waar Maria ze verwelkomt. Ook hier een uitgebreide vriendenkring van Cor, waardoor alle tasjes achter slot en grendel moeten.

Vrije lunch, voor ons onder aan het Piazza del Campo.

Om 15.00 verzamelen voor de **Dom** (zwart/wit gestreept) met de imposante voorgevel een mengelmoes van diverse bouwstijlen door de tijd heen. Extra bizar de nooit afgebouwde los staande façade. De marmeren vloer in de Dom bedekt met opschriften en inlegwerk, ingedeeld in 56 vakken met bijbelse verhalen, sibillen, deugden en andere verhalen, is beroemd. Ook de reeks borstbeelden van 172 pausen en de bibliotheek van paus Pius II met tien fresco's van Pinturicchio zijn zeer de moeite waard.

Met gezwinde spoed door naar het **Museo dell' Opera** met o.a. de originele beelden van de buitengevel van de Dom gemaakt door Pisano en de **Maestà** van Maria met kind van Duccio. En zie,

opnieuw een schare vrienden van Cor, die ons maar barbaren vinden.

Alvorens de doopkapel binnen te gaan, neemt Cor, namens de hele groep afscheid van Marijke Scheffers, die vanwege een huwelijk in de familie een dag eerder huiswaarts keert. Een compliment voor haar inbreng, uithoudingsvermogen en natuurlijk de schaterlach. Marijke antwoordt dat zij genoten heeft van de reis, maar nu kei moe is en haar slaapje Loes ook. Eigenlijk is het hele gezelschap ook kei moe, maar toch

gaat het de laatste reserves aansprekend, op weg naar het **Baptisterium** van San Giovanni met het doopvont gemaakt door verschillende beroemde kunstenaars o.a. Ghiberti en Donatello. Na deze boeiende, maar vermoeiende dag, speciaal voor de scribenten dezes, met gezwinde spoed terug naar het Piazza del Campo voor een heerlijk koel biertje en een wijntje. Ondanks dat het diner op eigen gelegenheid is, treffen we bijna het hele gezelschap aan in het Ristorante Bagoga, Via della Galluza 26, waar we de vorige avond georganiseerd gegeten hadden. Hoe bedoel je kuddedieren. Een heerlijk verblijf in Siena, schone slaapster, die wakker gekust is door het toerisme.

Henny en Rob Donker.

Vrijdagochtend 14 mei.

Uitgezwaaid door Marijke, die een dag eerder naar huis vliegt, vertrekken we naar **Monte Oliveto**. Het klooster is in 1319 gesticht door Bernardo Tolomei in de wildernis van de Sienese Crete. De benedictijner monniken noemen zich de Olivetani. We bezoeken de grote kloostergang, waar Sodoma en Signorelli het leven van Benedictus hebben afgebeeld.

De fresco's van Signorelli zijn denkt men grotendeels gemaakt door leerlingen van hem. De kwaliteit ervan is minder dan die van bijvoorbeeld de fresco's van zijn hand in de San Brizio kapel in Orvieto. Opvallend is het fresco waarin het verhaal van Totila, de koning van de Gothen is afgebeeld.

Totila test de reputatie van Benedictus, door zijn schildknaap Riggo naar hem te sturen, vermomd als Totila. Benedictus zegt onmiddellijk: "doe uit die kleding zoon, die is niet van jou". We zien Riggo met dat verhaal terug keren bij Totila en een fresco later, hoe Totila zelf zijn opwachting maakt bij Benedictus.

Sodoma heeft in het klooster het merendeel van de fresco's gemaakt, vaak met een vleugje humor, die ons ook nu nog aanspreekt. We zien bijvoorbeeld Benedictus, als hij de school in Rome verlaat, om te kiezen voor een contemplatief leven, als het ware de hoek om piepen het fresco uit. Als Benedictus de gebroken wan heelt, zien we Sodoma zelf centraal in het fresco, met een prachtige mantel aan, uitdagend naar ons

kijken. Aan zijn voeten spelen zijn lievelingsbeesten, de dassen. Het verhaal gaat dat Sodoma heel wat huisdieren hield tijdens zijn verblijf in het klooster.

Op het fresco, dat Benedictus afbeeldt als heremiet in zijn grot, zien we de monnik Romano, als zit hij te vissen, een mandje eten neerlaten. Intussen gooit de duivel met een trefzekere worp de bel stuk die het eten moet aankondigen.

Bij de scène waarin Benedictus verleid wordt, leidt een opmerking van Conny, dat de rozen doornen hebben tot hilariteit. Dat lijkt wel de

bedoeling reageert Cor; hoe meer pijn hoe minder lustgevoelens. Terwijl Benedictus zich slechts gekleed in een soort zwembroekje wentelt, zit in de lucht boven hem aartsengel Michael een vrouwelijke duivel achterna, die verlangende blikken richt op Benedictus.

De leer van Benedictus wordt op een moment door een aantal monniken te streng gevonden en we zien hoe een aantal hem vergiftigde wijn aanbiedt. Benedictus zegent de wijn en op dat moment breekt het glas. Op de achtergrond zien we de monniken het vergif in het glas doen, terwijl een hermelijntje als het ware vooruit in de tijd kijkt naar het moment van het breken van het glas.

Intussen verbreidt de leer van Benedictus zich snel. Rijke vaders komen nu hun zonen brengen naar zijn klooster. Dat leidt ons tot een ander fresco, waarop zoals Cor dat noemt alles van stal wordt gehaald. We zien Rome op de achtergrond en daarvoor een gezelschap in rijke kleding met prachtige paarden en centraal Benedictus die twee jongens zegent terwijl hun vaders toekijken. Diezelfde

jongens zien we in een later fresco weer terug. Placidus dreigt te verdrinken, Benedictus voorvoelt dat en stuurt Maurus om hem te redden. Deze loopt over het water en trekt hem eruit. Hier wordt een parallel getrokken tussen Benedictus en Jesus, net als deze weet Benedictus alles, ziet alles en vergeeft alles.

Er gaat nog een mooi verhaal over het fresco, waarin Florentius slechte vrouwen "male femmine" naar het klooster stuurt om de monniken te verleiden. Sodoma zou deze vrouwen aanvankelijk naakt neergezet hebben en pas na een hoop commotie de jurken eroverheen geschilderd hebben. De ezel tegenover de vrouwen kijkt nog bedenkelijk.

Volgens Cor staat hij voor de getemde man. Jan B. projecteert er iets heel anders in, de ezel als symbool van lust. Waar zijn de rozen Jan?

Na afloop lunchen we in de trattoria "La Torre di Monte Oliveto" met uitzicht op het dal. Althans dat is de bedoeling, maar na één gang vluchten we al voor de koude wind, met glazen en flessen in de hand de trap op naar een binnenzaal. We worden vrolijk uitgelachen door la Mama, die de aftocht met een grote stapel tafelkleden onder haar arm staat te bekijken.

Catrien

Vrijdagmiddag 14 mei.

Na de lunch de busrit naar de **kloosterkerk van S. Galgano**.

Begeleid door de bloemrijke beschrijving van Couperus zien we het mooie Toscaanse landschap aan ons voorbijgaan.

Bernhard van Clairvaux (1100) had grote invloed op het geestelijk leven. Hij streefde naar een zuiver geloof, teruggrijpend op het leven van Christus. Hij stierf in 1150 en inmiddels waren er 350 Cisterciënzer kloosters gesticht, o.a. in Nederland en Vlaanderen.

Galgano Guidotti uit Siena, van goede komaf, werd door een visioen, waarin de aartsengel

Michael hem naar Maria en het Christuskind bracht, bekeerd. Hij werd een kluizenaar en op de plek waar hij als teken van vrede een zwaard in de rots steekt (het zwaard

wordt een kruis) begint na zijn dood een kloosterlingengemeenschap. Op deze plek werd in 1182 begonnen aan de bouw van een ronde toren ("Rotunda") met een prachtige koepel in afwisselende lagen rode baksteen en grijze steen. We zien bovenin een zwaluwnest. Een Gotische kapel, in de 14e eeuw gebouwd tegen de Rotunda aan, is met fresco's beschilderd door Ambrogio Lorenzetti (bekend uit Siena) met scènes uit het leven van San Galgano.

We zien een mooie Annunciatie waarbij de Maria figuur in latere tijd is veranderd. Een sinopia (ondertekening) laat zien dat Maria zich in schrik afwendt. We zien een groot fresco met Maria en kind op de troon, omringd door engelen, heiligen, Cisterciënzer monniken en aan de voeten van Maria een half liggende Eva. Veel symboliek.

In het begin van de 13e eeuw werd door de rijke Cisterciënzer kloosterorde begonnen aan de bouw van de grote Gotische kerk, lange tijd het centrum van een welvarende gemeenschap en pelgrimsoord. Door mismanagement en achteruitgang van de kloosterorde raakte het gebouw in verval. We zien daar nu de ruïne van, imposant van structuur en grootte.

Er is nog een mooi, klein, Romaans kapittelgebouw, het enige gedeelte van het klooster dat weer gereconstrueerd werd.

We bezoeken nu **San Gimignano**, de stad met oorspronkelijk 70 torens (nu nog 15), versterkingen voor familievetes. Er was grote bloei tot de zwarte dood in 1348, nu is het alleen nog toeristisch. We zien in de **S. Agostino**, door Benozzo Gozzoli weergegeven, het leven van Augustinus.

Augustinus was uit Algerije afkomstig en hing de godsdienst der manicheeërs aan. Hij had welsprekendheid gestudeerd in Carthago en werd in Milaan door keizer Theodosius ontvangen. Na het horen van een kinderstem: "Tolle Lege" (neem en lees), leest hij de brieven van de apostel Paulus en besluit zich te laten dopen door bisschop Ambrosius.

De kerk is met weinig geld gebouwd, maar families doen schenkingen en geven grote opdrachten aan kunstenaars zoals Piero del Pollaiuolo en Benozzo Gozzoli.

In de **Collegiata** zien we een Annunciatie van Ghirlandaio en van Taddeo di Bartolo een Laatste Oordeel met slechte mensen, aangegeven in

naambordjes, zoals Judas, Brutus, Cassius. Aan de andere kant de goede mensen, zoals Dominicus en Paulus. Op de zijwanden is het leven van Christus door een onbekende kunstenaar weergegeven, ± 1350.

Tenslotte de kapel gewijd aan Santa Fina, met fresco's geschilderd door Ghirlandaio. Op een andere wand fresco's van Bartolo di Fredi (1365) met scènes uit het Oude Testament: het leven van Job, de droom van Jozef, Abraham op weg, Noach, de uittocht uit Egypte met Mozes. In de lunetten zijn afgebeeld: de schepping van Adam en Eva, de dieren, de verdrijving uit het Paradijs.

Het duizelt ons, maar daar is er het laatste avondmaal in Ristorante la Griglia, als altijd gezellig en lekker. Onno spreekt Cor toe: "er waren veel laatste avondmalen, en nu dus hier. Als HBS-B-er had hij niet zoveel meegekregen over kunst en cultuur maar Cor heeft veel bijgedragen aan zijn algemene ontwikkeling. Cor staat voor kwaliteit, vol enthousiasme, een man zoals de jas van Jan (met ballen). Hem lukt het ook om als enige door de versperring op het plein te komen op weg naar de Uffizi, Mozes door de Rode zee, maar de volgelingen hadden het nakijken (i.v.m. filmopnamen)".

Hij zegt nog veel meer namens ons en overhandigt het cadeau, een boek.

Cor dankt daarvoor en legt uit dat het een feest is om ouder

te worden en nieuwe wegen in te slaan; de wereld wordt groter en mooier, nu vaker op stap! Hij noemt Jan I uit Twente de Homo Universalis en roemt Roos en

Frits, die het toch volhielden.

Vervolgens hulde voor Nella, als "onbekommerd" (onbezoldigd?) Thesaurier Generaal.

Cor eindigt met een mooie Italiaanse toespraak tot Fabio, de chauffeur, waarmee we naar ons hotel in Lucca zullen rijden.

Martje

Zaterdag 15 mei.

Laatste dag, laatste ontbijt in het laatste hotel aan alles komt een einde. Prima hotel overigens en ook prima ontbijt; de tafeltjes met de kaartjes "Herr Jonkmann" staan uitnodigend op ons te wachten.

Het "inschepen" zal vandaag pas om kwart voor negen beginnen (er zit toch echt de klad in de kadaverdiscipline van onze Cor), dus we hebben alle tijd. Het belooft een inhoudelijk mooie laatste dag te worden, want Lucca is een prachtige, elegante, ouderwetse, 19e eeuwse stad, waar Herr Jonkmann toen wel had willen wonen. Geen stad voor een Blokker, Aldi, Lidl, Ikea e.d., maar wel de stad van Puccini (La Bohème met Mimi, Tosca, Madame Butterfly, La Fanciulla del West en vele andere prachtige opera's), eveneens een elegante en aimabele verschijning en in dat opzicht zijn stad dus volledig waardig.

Maar Puccini was verre van ouderwets. Hij hield van de grote wereld, van reizen en van de chique snelle dingen van het leven. En daar konden de Luccaners van zijn tijd waarschijnlijk niet aan tippen.

Lucca, een oude Romeinse stad, waar Julius Caesar, Pompeius en Crassus in 56 v. Chr. een nieuwe basis legden voor toekomstige samenwerking, heeft een volledig intact gebleven omwalling uit de middeleeuwen, waarover je in deze moderne tijd zelfs een rondje kunt.....fietsen!! Kortom, het belooft inderdaad een hele mooie slotdag te worden, maar..... het plenst. Echter, door dit kleine ongerief laat ons stoere reisgezelschap met ballen (van de Medici) zich niet weerhouden.

Met kloeke tred worden de middeleeuwse wallen bestormd en voert de natte wandeling naar de eerste halte voor bezichtiging van de San Frediano. **San Frediano** is een of andere vage Ierse heilige, waar ze hier in Lucca toch maar een fraaie Romaanse basilica voor hebben opgetrokken. De huidige kerk stamt uit de 12^e/13^e eeuw (gebouwd op resten, die teruggaan tot de 6^e eeuw) maar de kapitelen op de pilaren zijn tweedehands, gepikt of herbruikt.

De Romaanse doopvont (rond 1200) met prachtige beeldhouwkunst in riddersfeer, is indrukwekkend. Nog meer aandacht gaat echter uit naar de zijkapel van de H.Zita, een jong meisje, dat het brood (van haar baas) uitdeelde aan de armen. Brood dat spontaan in bloemen veranderde, toen haar baas haar daarbij betrapte. In een andere zijkapel bekijken

we de schildering van een bijzonder houten beeld, dat we straks in de San Martino nog in het echt gaan bewonderen, Volto Santo genaamd. Het zou gemaakt zijn door Nicodemus de farizeeër en een goed gelijkend portret van Jezus voorstellen. Dan moet het dus wel héééél erg oud zijn!

Cor zet ook deze ochtend nog even de vaart erin, dus gauw de paraplu achter in de kerk weer opgezocht en op pad naar halte 2 : **de San Michele** (of H.Michaël).

We staan ondanks de regen toch even stil aan de voorkant van deze kerk om de bijzondere voorgevel te bewonderen:

Romaanse fantasie-architectuur met om en om lollige pilaartjes, steeds ontworpen door verschillende architecten.

Binnen in de kerk is heel wat te zien.

Allereerst boven het altaar een prachtige Crucifix uit de 13^e eeuw: "de zegevierende Christus". Rechts daarvan een mooi paneel van Filippino Lippi, voorstellende de H.Rochus, de H.Sebastiaan, de H.Hiëronymus samen met de keizerin-moeder (van Constantijn) Helena. Wat die elkaar allemaal te zeggen hebben is ons volstrekt onduidelijk, maar mooi en heilig is het wel.

Op weg naar de derde stop doen we nog even het standbeeld van Puccini aan (zie hiervoor) en wordt Cor afgeleid door een parade van antieke auto's. We lopen er eerst gewoon langs, het lijkt goed te gaan, maar er is toch één oudje (= auto zowel als chauffeur), dat Cor's speciale aandacht trekt. Gelukkig loopt het niet zo uit de hand als in

Selinunte (Sicilië) op 16 mei 3 jaar geleden en na drie kwartier wachten en rondhangen gaan we gelukkig weer op pad.

De laatste bezienswaardigheid van de ochtend en daarmee ook van de hele reis (snik) is de **San Martino**, de dom en/of kathedraal van Lucca.

Deze dom herbergt binnen haar muren het (reeds eerder vermelde) beroemde houten beeld, de Volto Santo (het heilige gezicht).

Het beeld is ooit op een bootje zonder roer aan komen drijven in Luni en vervolgens overgebracht naar Lucca, zoals het verhaal vertelt. Maar in werkelijkheid stamt het uit de tijd van Karel de Grote (dus toch héél oud).

Het beeld wordt elk jaar op 14 september in processie door de stad rondgedragen.

In de sacristie van de kathedraal vinden we het prachtige marmeren grafmonument van Ilaria del Caretto, ooit de vrouw des huizes van de machtige en welgestelde familie Guinigi, die gedurende zekere periode in Lucca de lakens uitdeelde.

Dit grafmonument werd in april 1407 voltooid door Jacopo della Quercia en behoort als stijl tot de internationale gotiek. Het gewaad waarin de beeltenis van de overledene "is gehuld" heet cioppa of pellanda, met als kenmerken :

- wijde bloezende mouwen
samengebonden bij de polsen,
- de gordel vlak onder de borsten
- en een hoge nauwsluitende kraag,
(zoals Olga het kledingstuk lyrisch
Beschrijft).

Deze overdaad aan minutieuze kunstzinnige aandacht wordt Cor duidelijk te veel en hij verlaat haastig de sacristie, gedreven door een

niet meer in te tomen zucht naar koffie, rust en lunch.

Daardoor wordt de op de wand achter ons hangende Ghirlandaio (1449-1494), Madonna con Bambino in trono, voor hem het vergeten hoogtepunt van deze reis. Dat geldt niet voor de kleine groep kunstminnende volhouders die zich vroom rond de Madonna schaart en de S. Conversazione met de H.Petrus, Paus Clemens, H.Sebastiaan en de H.Paulus nog enige tijd voortzet.

Daarna is het ook voor dit deel van ons reisgezelschap tijd voor koffie, flaneren en lunch. De koffie is het lekkerst bij Caffè Ninci op de piazza Napoleone, waar de antieke autootjes nog steeds in alle glorie staan te pronken.

Tot slot volgt de zeer gezellige en geslaagde slotlunch in het restaurant met de groene parasols tegenover de kathedraal, Bar Ristorante Girovita.

Deze lunch betekent feitelijk het slot van deze dag en van deze reis.

Want de busreis naar de luchthaven, het langdurige inchecken en de overigens prima vlucht zijn al voorbodes van het snelle en vluchtige afscheid zoals zich dat bij de bagageband op Schiphol feitelijk voltrekt.

En dan is iedereen weg, alsof er nooit een reisgezelschap bestaan heeft..... Maar dat eerste gevoel is gelukkig bedrog.

De dagen en weken hierna passeert alles toch weer regelmatig de revue in het hoofd, maar zeker ook in het hart. Want het was een geweldige reis met een uitgelezen gezelschap van zonder uitzondering hele fijne mensen, waarvan het prachtig is om ze in oktober a.s. (hopelijk allemaal) weer terug te zien.

Jan Buijs

Deelnemers

Voornaam	Achternaam	Tel. Nummer	Email-adres
Martje	Bakkum-Schepers	070-5115341	
Conny	van Bosse-van Mook	070-5118998	convanbosse@casema.nl
Ina	Breslau	070-3282193	j.a.ensing@ziggo.nl
Jan	Buijs	06-53750163	jambuijs@ziggo.nl
Hanneke	Compeer-Voorn	015-3692184	hanjancompeer@freeler.nl
Harry	Delemarre	071-5213610	cdelemarre@hotmail.com
Carla	Delemarre-Gras	071-5213610	
Minke	Denisse	070-3271771	minkedenisse@planet.nl
Jan	van Deth	070-3246589	jvand@casema.nl
Lous	van Deth-de Kanter	070-3246589	
Rob	Donker	070-5117264	mpjdonker@ziggo.nl
Henny	Donker-Stegeman	070-5117264	
Frits	Gies	070-3277158	f.c.gies@casema.nl
Roos	Gies-van den Hoogen	070-3277158	
Catrien	Helders	071-5894693	c.helders@tele2.nl
Katy	van Helsdingen	071-5175620	van.helsdingen@12move.nl
Loes	Kok	071-5761476	L.-.Kok@kpnplanet.nl
Meike	Nieuwenhuizen-Kamsteeg	071-5172478	nieu.kam@casema.nl
Eileen	Paalman-de Cuba	070-5112543	paalcub-c@telfort.nl
Marijke	Scheffers	06-54695886	m.j.j.scheffers@zonnet.nl
Jan	Smit	0544-481281	wesmit@xs4all.nl
Olga	Verlinden-Spreew	070-5116577	olgaverlinden@yahoo.com
Onno	Wansink	070-5141100	owansink@hotmail.com
Nella	Wansink-van der Bunt	070-5141100	nellawa@xs4all.nl
Angenies	Wolfsbergen-Heuff	070-5117937	angenies.wolfsbergen@gmail.com
Els	Wouterlood	070-3506751	e.m.wouterlood@kpnplanet.nl